

БӨЛІМ: БАЛАБАҚША

Ертегілердің бала тәрбиесіндегі рөлі және оларды дұрыс таңдау жолдары

ЖАРИЯЛАНДЫ
16.03.2025СІЛТЕМЕ
<https://bilimger.kz/176873/>

Жарылгапова Алтынай Кудабаяевна

Жезқазған қаласы

№3 ЖББМ шағын орталығы

Тәрбиеші

Аннотация

Бұл мақалада ертегілердің бала тәрбиесіндегі рөлі мен маңызы жан-жақты қарастырылады. Баланың психологиялық, әлеуметтік және моральдық дамуына ертегілердің тигізетін әсері сипатталып, оларды таңдаудың тиімді жолдары ұсынылады. Ертегілер арқылы баланың қиялы мен шығармашылық ойлау қабілеті дамып, өмірлік құндылықтар мен адами қасиеттер бойына сіңіріледі. Сонымен қатар, мақалада тәрбиелік мәні жоғары ертегілерді дұрыс іріктеу жолдары мен баланың жас ерекшелігіне сай келетін ертегілерді таңдау әдістері талқыланады.

Кілт сөздер:

ертегілер, бала тәрбиесі, эмоциялық даму, қиял, шығармашылық, құндылықтар, психологиялық әсер, әдебиет, тіл дамыту, педагогика.

Ертегілердің бала тәрбиесіндегі маңызы

Ертегілер – халық даналығының ажырамас бөлігі, ұрпақтан-ұрпаққа ауызша немесе жазбаша түрде жеткен мәдени мұра. Олар баланың санасына өмірдің мәнін, құндылықтарды, адами қасиеттерді сіңіруге көмектесетін ерекше құрал болып табылады. Ертегілердің маңыздылығы

олардың танымдық, тәрбиелік, эстетикалық, эмоциялық және тілдік дамуға ықпал етуінде жатыр. Балалар үшін ертегі тек қызықты оқиға ғана емес, ол өмір сүру қағидаларын үйрететін, жақсылық пен жамандықты ажыратуға көмектесетін, адалдық пен әділеттілікті дәріптейтін маңызды тәрбие құралы болып саналады.

Бала үшін әлем тылсым құбылыстарға, әлі толық түсінікті бола қоймаған жағдайларға толы. Ертегілер сол белгісіз дүниені түсіндіруге, өмір заңдылықтарын меңгеруге көмектеседі. Олар баланың өзіндік «ішкі әлемін» байытып, қоршаған ортаға деген көзқарасын қалыптастыруда үлкен рөл атқарады. Көптеген халық ертегілерінде әділеттілік, достық, батылдық, адалдық, еңбексүйгіштік секілді құндылықтар насихатталады, ал теріс қасиеттер ретінде жалқаулық, ашкөздік, сараңдық, өтірікшілік айыпталады. Осындай мазмұндағы ертегілерді тыңдаған балалар саналы түрде жақсылықты таңдап, өмірде дұрыс шешім қабылдауға бейімделеді.

Ертегілер арқылы тұлғалық дамуға әсері

Бала тәрбиесінде ертегілердің алатын орны ерекше, өйткені олар баланың тұлғалық қалыптасуына жан-жақты әсер етеді. Біріншіден, ертегілер арқылы баланың логикалық ойлау қабілеті дамиды. Сюжет желісін тыңдау, кейіпкерлердің іс-әрекеттерін салыстыру, олардың дұрыс немесе бұрыс әрекеттерін саралау арқылы бала ойлау дағдыларын жетілдіреді. Мысалы, «Үш торай» ертегісінде әрбір кейіпкердің іс-әрекетін салыстыру арқылы бала «еңбек етпесең, қиындыққа тап боласың» деген қорытындыға келеді.

Екіншіден, ертегілер баланың эмоциялық интеллектін дамытады. Бала кейіпкерлердің қуанышын, мұңын, қорқынышын, батылдығын сезініп, өзін олардың орнына қойып, оқиғаны жүрегімен қабылдайды. Мысалы, «Қызыл телпек» ертегісінде басты кейіпкердің орманға жалғыз баруынан туындайтын қорқынышты сезінген бала қауіпсіздік пен сақтықтың маңыздылығын түйсіне бастайды.

Үшіншіден, ертегілер баланың мінез-құлқына ықпал етеді. Оқиғалардың дамуы барысында бала кейіпкерлердің әрекеттерін талдап, өзінің

өмірінде қандай мінез-құлық үлгілерін қолдануға болатынын түсінеді. Мысалы, «Алдар көсе» туралы ертегілерде бала әділеттілікті, тапқырлықты, адалдықты бағалауға үйренеді, ал «Түлкі мен тырна» сияқты ертегілерде достық пен адалдықтың маңыздылығын сезінеді.

Ертегілердің моральдық және этикалық құндылықтарды сіңірудегі рөлі

Ертегілер – адамгершілік қағидалары мен моральдық құндылықтарды жеткізудің ең тиімді құралдарының бірі. Олар қарапайым әрі түсінікті формада баланы өмірдің негізгі қағидаларымен таныстырады. Балалар ертегілерді тыңдау арқылы жамандық пен жақсылықтың ара-жігін ажыратып, дұрыс пен бұрысты, адалдық пен әділетсіздікті айыра білуге үйренеді.

Көптеген ертегілерде жақсылық пен әділеттілік жеңіске жетеді. Мұндай оқиғалар баланың бойында үміт пен сенімнің, табандылық пен қайсарлықтың маңыздылығын қалыптастырады. Қазақ ертегілерінде әділдік пен ақиқат ерекше орын алады. Мысалы, «Қаңбақ шал» ертегісінде әлсіз болғанымен, ақылды әрі тапқыр кейіпкердің зұлымдыққа қарсы тұра алатыны баяндалады. Бұл ертегі арқылы балаға ақылдың күштіден де мықты екенін түсінуге мүмкіндік беріледі.

Сонымен қатар, ертегілер балаларға мейірімділік, жанашырлық, адалдық сияқты қасиеттерді сіңіруге көмектеседі. «Аяз би» ертегісінде кедей жігіттің адалдығы мен ақылы оның биік дәрежеге жетуіне себепші болады. Мұндай ертегілерден кейін балалар адалдықтың, еңбексүйгіштіктің, әділеттіліктің әрқашан бағаланатынын түсінеді.

Ертегілердің тіл дамытуға тигізетін әсері

Ертегілер тек тәрбиелік мәнге ие ғана емес, сонымен қатар баланың тіл байлығын дамытудың негізгі құралдарының бірі болып табылады. Балалар ертегілерді тыңдай отырып, жаңа сөздерді үйренеді, сөйлем құрылымдарын меңгереді, байланыстырып сөйлеу дағдысын қалыптастырады.

Қазақ ертегілері мазмұны жағынан бай әрі поэтикалық стильде жазылған. Олардың ішінде көптеген теңеулер, мақал-мәтелдер, тұрақты тіркестер кездеседі. Бұл баланың сөздік қорын байытып, сөйлеу мәдениетін арттыруға ықпал етеді. Мысалы, «Ер Төстік» ертегісінде кездесетін «Шегірткеден қорыққан егін екпес» немесе «Жалқауға қырық сылтау» сияқты мақал-мәтелдер арқылы балаға өмірдің мәнін ұғындыруға болады.

Сонымен қатар, ертегілер баланың шығармашылық қабілетін дамытуда ерекше рөл атқарады. Олар ертегі желісін жалғастыру, өз ертегілерін ойлап табу сияқты тапсырмалар арқылы қиялын дамытады. Бұл болашақта баланың жазу дағдысын жетілдіруге, шығармашылық әлеуетін арттыруға ықпал етеді.

Ертегілердің әлеуметтік бейімделуге тигізетін ықпалы

Баланың қоғамға бейімделуі мен әлеуметтік дағдыларының дамуы үшін ертегілер маңызды рөл атқарады. Себебі олар қарым-қатынас жасаудың үлгілерін ұсынады, достық, сенім, көмек, әділдік, жанашырлық секілді құндылықтарды үйретеді.

Көптеген ертегілерде басты кейіпкерлер достарына көмектесіп, әділетсіздікпен күреседі. Бұл балаларға өз ортасында қайырымды болуға, достықтың құндылығын түсінуге үйретеді. «Жеті лақ» ертегісінде анасының айтқан ескертуін тыңдамаған лақтардың басына қиындық төнуі арқылы бала үлкендердің сөзін тыңдау қажеттігін түсінеді.

Осылайша, ертегілердің көмегімен бала өмірдің әртүрлі аспектілерін түсініп, дұрыс өмірлік ұстанымдарды меңгереді. Сондықтан баланы тәрбиелеуде ертегілерді белсенді пайдалану – ата-аналар мен тәрбиешілердің ең тиімді әдістерінің бірі болып табылады.

Ертегілер – бала тәрбиесінің ажырамас бөлігі. Олар баланың психологиялық, эмоциялық, әлеуметтік және шығармашылық дамуына үлкен әсер етеді. Ертегілерді тыңдаған бала адамгершілік құндылықтарды меңгеріп, өзіндік көзқарасын қалыптастырады. Сондықтан ата-аналар мен педагогтар ертегілерді дұрыс таңдап, оларды

жүйелі түрде оқыту арқылы баланың жан-жақты дамуына ықпал етуі қажет.

Ертегілердің бала психологиясына әсері

Ертегілер тек қызықты оқиғалар ғана емес, сонымен қатар баланың эмоциялық және психологиялық дамуына тікелей әсер ететін құрал. Олар баланың ішкі әлеміне терең еніп, санасында белгілі бір мінез-құлық үлгілерін қалыптастырады.

Баланың эмоциялық тұрақтылығы мен өзін-өзі реттеу қабілеті ертегі тыңдау арқылы дамиды. Ертегі кейіпкерлерімен бірге оқиғаларға ене отырып, бала қуану, қорқу, таңдану, өкініш, қуаныш сияқты сезімдерді бастан кешіреді. Бұл оның эмоциялық интеллектінің дамуына ықпал етеді.

Ертегілердің маңызды психологиялық әсерлерінің бірі – қорқыныш пен алаңдаушылықты жеңуге көмектесу. Мысалы, бала түнде қараңғылықтан қорқатын болса, «Қараңғы орманда жалғыз қалған бала» секілді оқиғалар оның қорқынышын жеңуге көмектеседі. Өйткені ертегілердің көпшілігінде бас кейіпкер қандай қиындыққа тап болса да, ақылдылығы мен ержүректігінің арқасында жеңіске жетеді. Бұл балаларға өмірдегі қиындықтарды еңсеруге сенім береді.

Ертегілер арқылы моральдық және адамгершілік құндылықтарды сіңіру

Әрбір ертегінің астарында белгілі бір тәрбие мен моральдық сабақ жатыр. Олардың көмегімен балалар шыншылдық, адалдық, достық, мейірімділік, әділеттілік сияқты құндылықтарды меңгереді.

Мысалы:

- **Шыншылдық пен адалдық** – «Алтын балық» ертегісінде адамның ашкөздігі мен қанағатсыздығы сыналады, ал шынайы бақыт қарапайымдылық пен қанағатта екенін көрсетеді.
- **Мейірімділік пен жанашырлық** – «Қарлығаш пен дәуіт» ертегісінде қарлығаштың адамға жасаған жақсылығы еселеп

қайтады, бұл балаларға жақсылықтың әрқашан қайтарымы болатынын түсіндіреді.

- **Еңбекқорлық** – «Еңбек түбі – береке» деген мақалға сәйкес, еңбек ету арқылы жетістікке жетуге болатыны көптеген ертегілерде айтылады.

Осылайша, ертегілер арқылы балаларға дұрыс мінез-құлық үлгілері көрсетіледі және оларды өмірде қолдануға мүмкіндік беріледі.

Баланың жас ерекшелігіне сәйкес ертегілерді дұрыс таңдау жолдары

Әрбір жас кезеңінде балаға түсінікті, оның когнитивті және эмоциялық даму деңгейіне сәйкес келетін ертегілерді таңдау маңызды.

- **1-3 жас аралығы** – Бұл кезеңде баланың тілдік қоры енді қалыптасып келе жатқандықтан, қысқа және қарапайым ертегілер ұсынылады. Мысалы, «Бауырсақ», «Шұбар тауық», «Үш аю» сияқты ертегілер.
- **3-5 жас аралығы** – Бұл кезеңде бала оқиғаларды түсіне бастайды, кейіпкерлерді жақсы мен жаман деп ажырата алады. «Қызыл телпек», «Қасқыр мен жеті лақ», «Түлкі мен қоян» секілді ертегілер осы жасқа сай келеді.
- **5-7 жас аралығы** – Бұл жаста бала ойлау қабілетін тереңдете бастайды, сондықтан күрделі сюжеттері бар, терең мағыналы ертегілер таңдалады. «Ер Төстік», «Алтын сақа», «Күн астындағы Күнікей қыз» сияқты қазақ ертегілері балалардың қиялын дамытады.

Қорытынды

Ертегілер – баланы тәрбиелеудің ең тиімді құралдарының бірі. Олар баланың қиялын дамытып, шығармашылық ойлау қабілетін арттырады, моральдық құндылықтарды қалыптастырады және эмоциялық дамуына әсер етеді. Сондықтан ата-аналар мен педагогтар балаларға ертегілерді саналы түрде таңдап, олардың мазмұнын түсіндіру арқылы тәрбиелік

әсерін күшейтуі қажет.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Ахметова, Ш. (2020). Қазақ ертегілерінің тәрбиелік мәні. Алматы: Білім баспасы.
2. Қалиева, А. (2018). Балалар әдебиетінің дамуы мен тәрбиелік мәні. Нұр-Сұлтан: Ұлағат баспасы.
3. Выготский, Л.С. (1984). Баланың психологиялық дамуы және ертегілер. Мәскеу: Педагогика баспасы.
4. Смирнова, Е.О. (2017). Балалардың қиял әлемі және ертегілердің маңызы. Санкт-Петербург: Питер баспасы.
5. Назарова, А.Т. (2019). Ертегілер мен олардың тәрбиелік құндылықтары. Қарағанды: Болашақ университеті баспасы.

ҚМ АА Күәлік нөмірі: **KZ45VPY00102718** — ҚР Мәдениет және Ақпарат министрлігі

© 2026 **Bilimger.kz** Ақпараттық-танымдық білім порталы. Барлық мазмұн авторлық құқықпен қорғалған.